

Pedagogische tact in een notendop

Esther de Boer (KPC Groep) & Kris Verbeeck (M&O groep)

KPC Groep

M&O groep

...EN WIE KRIJGEN
WE DANZ?...
TAMARA DE VRIES...

...TALITHA...

...O.K....TABITHA...NOU,
TABITHA...JE HEBT HET
DUS TOCH NOG GEHAALD
AL BEN JE HARTSTIKKE
TAALZWAK...

...WIE HAD DAT
KUNNEN DENKEN?

Colofon

Tenzij anders aangegeven mag het materiaal uit deze uitgave zonder voorafgaande toestemming openbaar gemaakt en verveelvoudigd worden door instellingen die gefinancierd worden uit publieke middelen, scholen, opleidingsinstituten en non-profitorganisaties ten behoeve van onderwijs- en onderzoeksdoeleinden, mits de naam van de auteursrechthebbenden daarbij wordt vermeld: © 's-Hertogenbosch, KPC Groep en M&O groep, 2015.

Bij gebruik door andere instellingen / bedrijven of bij gebruik voor andere doeleinden dient eerst toestemming te worden gevraagd aan KPC Groep.

Tekst: Esther de Boer en Kris Verbeek

Illustraties: Pieter Leenheer

Vormgeving: Franssen en Van Iersel

's-Hertogenbosch

© 2015, KPC Groep en M&O groep,

's-Hertogenbosch

Inhoud

1	Voorwoord	3
2	Wat is pedagogische tact?	5
3	Wat is pedagogisch tactvol handelen?	7
4	Welke rol speelt je achtergrond, je biografie?	9
5	Wat doe je dan concreet?	11
6	Wat vraagt het van de leraar?	13
7	Hoogbegaafdheid en pedagogische tact	15
8	Welke rol speelt de doorgaande lijn van 0-13 jaar?	17
9	Hoe neem ik ouders mee om ook thuis pedagogisch tactvol te handelen?	19
	Literatuur	20
	Verwijzingen	21

...DE VOORLIGGENDE VRAAG
IS DUS: WAT SPREKEN WE
AF? ...WELNU: ALS SCHOOL
KIEZEN WIJ VOOR EEN
PLANMATIGE AANPAK...

...IN CONCRETO: DIT JAAR
MAKEN JULLIE ALS TEAM
EEN SERIEUZE KWALITEITS-
SLAG RICHTING PEDAGO-
GISCHE TACT...

...TERWIJL WIJ DAT VAN ONZE
KANT ZULLEN FACILITEREN
MIDDELS EEN TRANSPARAN-
TE SET PRESTATIE-INDICA-
TOREN EN EEN DIGITAAL
VERANTWOORDINGSPLATFORM...

...NOG VRAGEN?...

1 Voorwoord

Wat het stripverhaaltje bij dit voorwoord verbeeldt, wil geen leraar meemaken: dat het hart van zijn vak wordt gemeten en gedigitaliseerd. Hij verzet zich intuïtief tegen een reken- en planmodel voor de omgang met zijn leerlingen. Onderwijswerk is heel typisch mensenwerk, werk van hoofd, hart en handen, werk waarbij jij als leraar je eigen instrument bent. Dat zet je niet even om in indicatoren en cijfers. Maar daar begint wel het gesprek. Welke leraar wil ik voor mijn leerlingen zijn en welke niet, wat kan ik of wat moet ik misschien verder ontwikkelen, hoe weet ik dat ik goed met mijn leerlingen omga? Je leerlingen en hun ontwikkelingspotentieel is jouw werk materiaal. Daar spring je heel zuinig mee om. Die vragen zijn dus wel terecht en blijven dat, ook al ben je heel ervaren voor je gevoel.

Pedagogische tact zou je kunnen beschouwen als de toetssteen voor de kwaliteit van de omgang met je leerlingen. Lukt het je om hen goed te begrijpen, goed te 'verstaan'? Hoe merk je dat? Past je gedrag naar de leerlingen toe bij wat zij nodig hebben? En hoe weet je wat zij nodig hebben? Deze en vergelijkbare vragen worden bij wijze van spreken in één keer beantwoord in pedagogisch tactvol gedrag; je leerlingen laten je al snel weten of jouw antwoord meer of minder geslaagd was (als je goed kijkt en luistert).

In het bijzonder geldt die subtiliteit van verstaan en goed reageren voor de opvallende kinderen.

Het luistert heel nauw, de omgang met je leerlingen. Je kan ook zeggen: je bent zo met je leerlingen verbonden, of je dat nou wil of niet, dat je aan hun gedrag en aan hun resultaten kan zien hoe de kwaliteit van die relatie is. Jij bent een onderdeel van hun gedrag en hun resultaten. Dat kan je intuïtief weten; en vind je dat moeilijk te accepteren, vraag het je leerlingen hoe belangrijk je voor ze bent.

Deze handreiking van Esther de Boer en Kris Verbeeck onderscheidt zich al door de heel geestige, zelfspottende tekeningen en stripverhaaltjes. Je weet het meteen: zo doen we dat te vaak en zo moet dat niet. De tekst helpt je om dichter bij je leerlingen te komen en bij wat zij nodig hebben. Dat laatste, weten wat zij nodig hebben, maakt je onderwijswerk stukken lichter.

Luc Stevens

...WEET JE WAT ZE VROEGER
DEDEN MET KINDEREN ZO-
ALS JIJ? ...

2 Wat is pedagogische tact?

Pedagogische tact is een speciaal moment van interactie waarbij je als leraar 'het juiste doet op het goede moment' (Stevens & Bors, 2013) en waarbij de leerling dat ook zo ervaart.

In groep 4 werken de kinderen aan een kunstproject. Ieder kind maakt een tekening, geïnspireerd op een beroemde schilder die in de klas besproken is. Melanie heeft een hele tijd bevlogen aan haar tekening gewerkt. Plots zegt Amber: "Wat heb jij nu getekend? Dat lijkt echt niet op Van Gogh! Mijn tekening is veel mooier." Juf heeft het gesprek niet gehoord, maar ziet Melanie woest haar tekening in de prullenbak gooien. Melanie weigert de rest van de les om nog iets te doen en wil er ook niet met de juf over praten. Juf aait Melanie even over haar schouders als ze langs loopt. Ze zet Ernie, een poppetje dat op het bureau van de juf staat, op de tafel bij Melanie en zegt: "Ik zet Ernie even bij jou, want ik denk dat je nu een vriendje nodig hebt." De volgende ochtend gaan de kinderen verder werken aan het kunstproject. Juf haalt een mooi ingelijste tekening uit een grote tas en zegt: "Kijk eens, dat noem ik nu echte kunst en wel gemaakt door een meisje van onze klas." De kinderen zijn onder de indruk van de ingelijste tekening en kijken vol bewondering naar de tekening. Ze willen weten wie de kunstenares is. De juf zegt: "Kijk, dit heeft Melanie gemaakt!" Melanie straalt!

In een spanningsvolle situatie (Melanie gooit boos haar tekening weg) ga je als leraar de spanning niet opvoeren door een leerling te dwingen om iets te zeggen. Je neemt de leerling onvoorwaardelijk serieus en respecteert haar gevoelens (Melanie is boos en wil nu niet praten). Je neemt als leraar het perspectief van de leerling in en je gaat op zoek naar wat de leerling nodig heeft om verder te kunnen (aai over de schouder, Ernie op de tafel en vooral de ingelijste tekening). Op die manier breng je een nieuw evenwicht aan zodat de leerling zich weer op haar gemak voelt.

Dit is een basisinstelling van waaruit leraren leerlingen zouden moeten benaderen. Deze instelling omvat respect voor de drie psychologische basisbehoeften van ieder mens: autonomie (ruimte en respect voor eigen keuze en inbreng), relatie (mogen zijn wie je bent en gerespecteerd worden zoals je bent, zodat je van daaruit hetzelfde kan doen naar anderen toe) en competentie (de zin om te leren en het geloof in het eigen kunnen).

...EN WIE KRIJGEN
WE DANZ?...
TAMARA DE VRIES...

...TALITHA...

...O.K....TABITHA...NOU,
TABITHA...JE HEBT HET
DUS TOCH NOG GEHAALD
AL BEN JE HARTSTIKKE
TAALZWAK...

...WIE HAD DAT
KUNNEN DENKEN?

©2014 Pistebeelden

3 Wat is pedagogisch tactvol handelen?

Wie pedagogisch tactvol handelt, oordeelt niet over leerlingen, houdt hoge verwachtingen ten opzichte van de leerlingen en benadert de leerlingen positief. Daarvoor heb je kennis en vaardigheden nodig om een leerling als persoon te 'erkennen' en hem overeind te houden in moeilijke situaties: authentiek zijn, openstaan voor de leerling en de situatie en je niet laten leiden door eigen reacties van frustratie of onmacht. Wat zich voordoet, is immers geen aanval op de leraar, maar een signaal van een leerling die jouw hulp, aandacht en begrip nodig heeft.

Bij pedagogisch handelen is het volgende belangrijk:

- niet meegaan in de emotionele reacties van de leerling, maar je afvragen wat de ander door zijn (re)actie duidelijk wil maken (respect voor de relatie met de leerling). Je wil er oprecht voor hem zijn;
- nagaan wat de leerling nodig heeft om verder te kunnen op zo'n manier dat de leerling daar zelf inbreng in heeft (respect voor de autonomie en de competentie van de leerling).

Vooral in stressvolle situaties zeggen leerlingen wel eens minder fraaie dingen tegen of over jou als leraar. Voel je dan niet aangevallen, maar kijk ernaar als een signaal van een leerling die niet goed in zijn vel zit; beschouw het als een gemeenschappelijke leersituatie waar je samen op een goede manier beter uit wil komen. De leerling vraagt je eigenlijk om hulp en wil dat je zijn gevoelens erkent. Mocht je toch je geduld of neutraliteit verliezen, verontschuldig je dan oprecht. Zo toon je dat iedereen wel eens iets verkeerd aanpakt en dat je dan bereid bent het weer goed te maken.

Kijk voor meer praktische of inhoudelijke informatie op www.kpcgroep.nl/pedagogischetact of scan de QR-code

...DE CENTRALE VRAAG IN DIT
GESPREK IS NATUURLIJK
HOE JIJ VANUIT JOUW- ZEG
MAAR- DESKUNDIGHEID
BIJDRAGT AAN DE VORM-
GEVING VAN PEDAGOGISCHE
TACT OP ONZE SCHOOL...

...HET ANTWOORD IS...
HOE ZAL IK IT ZEGGEN...

...TELEURSTELLEND...
ZEER TELEUR-
STELLEND...

...JE BAKT ER GEEN
HOOT VAN...

©2014 Pieter Verbeek

4 Welke rol speelt je achtergrond, je biografie?

Wat zorgt ervoor dat je bent wie je bent, dat je doet wat je doet en reageert zoals je reageert? Dat is je achtergrond, je biografie. In feite is iedereen het product van vroegere ervaringen met anderen. Die hebben een bepaalde indruk achtergelaten: zelfvertrouwen, onzekerheid, afhankelijkheid, angst, enzovoort. Ook kan je daardoor een bepaalde stijl ontwikkeld hebben met betrekking tot hoe je de dingen zegt: tactvol, warm, met gevoel voor de anderen, bot, grof, recht voor je raap. Al wat je zegt heeft uiteraard ook effect op de persoon tot wie je spreekt. Wanneer je leidinggevende bijvoorbeeld twijfelt aan je pedagogische kwaliteiten en dat op een niet respectvolle manier verwoordt, laat dat sporen na in je biografie en heeft dat zeker effect op je zelfvertrouwen.

Al vanaf je geboorte heeft je relatie met je ouders en bekenden bijgedragen aan hoe jij in het leven staat en hoe je reageert op situaties. Kinderen van responsieve moeders hebben meer zelfvertrouwen, kunnen beter omgaan met stressvolle situaties en zijn beter in staat om hun emoties te reguleren. Niet iedereen heeft die positieve, voedende benadering van thuis uit meegekregen: sommige kinderen groeien op in moeilijke omstandigheden en dragen de restanten daarvan met zich mee.

Inzicht krijgen in je eigen levensgeschiedenis is erg belangrijk. Het is als een rugzak die je meedraagt in je contact met anderen. Wat heeft jou gekleurd? Wat verklaart voor jou hoe je in situaties reageert? Waardoor raak je gestrest als iemand je aanspreekt op resultaten? Waardoor heb je zoveel geduld met zwakkere leerlingen?

- Ga na wat of wie uit jouw leven impact heeft (gehad) op je zijn en je handelen (positief en negatief).
- Erken deze gebeurtenissen en probeer ze een plek te geven in je leven: aan wat voorbij is, kan je niets meer veranderen, maar de toekomst kan je zelf vorm geven en inkleuren.
- Zet je positieve ervaringen in tijdens je handelen.
- Vertrouw op je intuïtie omdat je weet dat het dan goed komt.
- Wie in contact is met zichzelf en zichzelf goed kent, kan zijn eigen 'ballast' achter zich laten; daardoor kan je open staan voor anderen en echt contact met hen hebben.

... ALSOF IK IT ZO MAKKE-
LIJK HEB! ... MAAR HOOR
JE MIJ ZEUREN? ...

5 Wat doe je dan concreet?

Het juiste op het juiste moment doen klinkt eenvoudig, maar hoe ziet dat er in de praktijk uit?

Juf: "Wat is er, Maartje? Ik zie dat je niet aan het werk bent."

Maartje: "Ik mis mama."

Juf: "Kan je me dan vertellen wat je mist van mama?"

Maartje: "Ja, ik wil naast haar zitten."

Juf: "Ik snap het dat je naast haar wil zitten. Dat is ook heel leuk. Zou je het fijn vinden, nu mama er niet is, om naast mij te komen zitten?"

Maartje: "Ja!", en ze gaat lekker naast de juf aan het werk.

Toen de juf dit voorval aan een collega vertelde, zei die: "Toch opletten dat ze er geen gewoonte van maakt."

Reactie van de juf: "Dat weet ik, maar ze had me echt nodig!"

Ilse zit in de brugklas. Ze heeft huiswerk gekregen, maar heeft het niet gemaakt. Haar oma ligt in kritieke toestand in het ziekenhuis. Zodra ze uit school komt, gaat ze daarheen. Haar hoofd staat nu niet naar school.

Leraar: "Ja, Ilse, je huiswerk niet ingeleverd. Je weet hoe ik daarover denk en wat de consequentie daarvan is. Ik ga ervan uit dat je het alsnog maakt en het morgen inlevert, maar punten krijg je er uiteraard niet meer voor."

Ilse: "Maar, meneer, ik kon het niet maken want ..."

Leraar: "Ik hoef geen smoesjes of verhaaltjes, morgen op mijn bureau. Ik heb vroeger ook zelf huiswerk moeten maken, had ook liever andere dingen gedaan, maar zorgde ervoor dat het toch in orde was. Daar moet je in het voortgezet onderwijs gewoon doorheen."

Pedagogische tact kan veel verschillende vormen aannemen. Er is geen stappenplan noch een recept dat je van a tot z kan volgen. Herkenbaar is wel dat er oprecht contact is tussen jou en een leerling (en je het dus niet afbreekt met "Ik hoef geen smoesjes of verhaaltjes ..."), dat je oprecht luistert, niet oordeelt. Je probeert je in te leven in haar verhaal en een echt gesprek aan te gaan (niet door te vertellen over hoe jij dat vroeger beter deed). Het is noodzakelijk om de leerling daarin duidelijk te betrekken: Maartje mag zelf aangeven wat ze wil, terwijl Ilse helaas geen ruimte krijgt om haar verhaal te doen.

... ALS JULIE NUU ES ÉVEN
JE GROTE MOND WILT
HOUDEN...

...IK VOLG GEWOON MIJN
INTUÏTIE... IK ZEG ALTIJD
OP EXACT 'T GOEDE MOMENT
PRECIES DE GOEDE DINGEN...

...DUS IK BEGRIJP WERKELIJK
NIET WAAR DAT GEZEUR
VAN JULIË OP SLAAT...

6 Wat vraagt het van de leraar?

Wie pedagogisch tactvol wil handelen, kan veel baat hebben bij inzicht in de drie psychologische basisbehoeften die van wezenlijk belang zijn voor groei, ontwikkeling en welbevinden van leerlingen. Hoe doe je dat?

Houd bij de interactie met de leerlingen steeds de drie basisbehoeften in je achterhoofd. Vraag je af of je daarop actie moet ondernemen:

- In hoeverre ligt het initiatief nog bij de leerling en/of bied je hem de ondersteuning die hij nodig heeft?
- Kan de leerling zichzelf zijn en voelt hij zich nog gerespecteerd?
- Wordt er getwijfeld of getornd aan zijn zelfvertrouwen en zijn zin om te leren?

Schrijf voor jezelf je biografie op:

- Wat heeft je positief of minder positief beïnvloed?
- Noteer welke leraar je wil zijn en welke stappen je gaat ondernemen om er te komen.
- Ga na welke hindernissen je dient op te ruimen en welke hulp je daarbij nodig hebt.
- Zoek een maatje om in een duo hieraan te werken.

Om zicht te krijgen op wat pedagogisch tactvol handelen is, kan je daar met collega's eerst een beeld over vormen. Vervolgens ga je met je collega's in de praktijk aan de slag. Je gaat bij elkaar kijken en geeft daarop feedback aan elkaar:

- Wat lukte wel?
- Wat viel op?
- Waar heb je vragen over?
- Waarom deed je ...?

Op die manier kan je veel van en met elkaar leren en ontstaat er een gezamenlijke pedagogische aanpak.

Met elkaar spreek je af een 'pedagogisch dagboek' bij te houden. Daarin noteer je waar je goed pedagogisch hebt gehandeld en waar het eventueel beter had gekund. Die voorvallen kan je gebruiken om met je collega's te bespreken.

Betrek leerlingen ook in je eigen leerproces. Zorg bijvoorbeeld voor een mailbox waarin leerlingen kunnen reageren op jouw gedrag en handelen in de klas. Ga daarover in gesprek, mogelijk individueel of in de hele groep.

...MAG IK VAN JOU
'T RODE BLOKJE?...

...!T RODE BLOKJE!

..NIET ZO ZEUREN,
INO, ...JE KREÉG
TOCH 'N BLOKJE?...

...NO MAG DAN REUZE,
SLIM ZIJN, EMOTIONEEL
IS HIJ TOCH WEL HEEL
ERG ACHTER...

© 2016 Pienke Kester

7 Hoogbegaafdheid en pedagogische tact

Hoogbegaafde leerlingen willen zich, net zoals alle leerlingen, gekend voelen. Echter, ze kunnen soms gevoeliger reageren dan andere leerlingen. Het is handig om te weten wanneer deze leerlingen anders reageren.

Zo leggen hoogbegaafde leerlingen 'de lat' voor zichzelf vaak heel hoog. Zo'n leerling kan onzeker zijn over zijn kunnen en bijvoorbeeld vaak vragen of iets 'goed' is, ook al haalt de leerling hoge cijfers. Het is belangrijk dat je dan tactvol reageert om ervoor te zorgen dat er geen faalangst ontstaat. En niet in de zin van: "Dat weet je nu stilaan toch wel zelf. Je hoeft dat niet elke keer te komen vragen."

Andere kenmerken van hoogbegaafde leerlingen zijn:

- groot rechtvaardigheidsgevoel waardoor eindeloze discussies kunnen ontstaan. Bijvoorbeeld regels en afspraken zijn heel erg belangrijk; zodra die niet worden nageleefd ontstaat discussie;
- hoge gevoeligheid waardoor zij emotioneel en intens kunnen reageren. Zij kunnen ergens heel erg ongerust over worden, bijvoorbeeld over gebeurtenissen in de wereld. Of ze maken in onze ogen van 'een mug' een 'olifant' en voelen zich om kleine dingen snel afgewezen;
- kritische ingesteldheid waardoor zij 'pijnlijk' eerlijk tegen anderen en zichzelf kunnen zijn (wat wellicht bot kan overkomen).

Bron: Kieboom (2007)

Als leraar kan je inspelen op deze kenmerken door de leerling serieus te nemen in zijn gedrag en op voorhand rekening te houden met reacties. Voor deze leerlingen is rechtvaardigheid bijvoorbeeld essentieel, terwijl een andere leerling dat niet zo belangrijk hoeft te vinden. Neem je de leerling hierin niet serieus, dan gaat deze twijfelen aan je geloofwaardigheid.

Je kunt deze leerlingen door zelfreflectie waardevolle ervaringen mee laten nemen naar hun volwassenheid. Jouw rol als leraar, die de leerlingen bewust maakt van hun reactie en de reactie van anderen, speelt daarin een essentiële rol.

Kijk voor meer praktische of inhoudelijke informatie op www.kpcgroep.nl/ pedagogischetact of scan de QR-code

...O.K... JE KONIJN IS
DOOD... NOU, EN?...

...KOOPT JE TOCH LEKKER
'N NIEUWE?...

8 Welke rol speelt de doorgaande leerlijn van 0-13 jaar?

Het is een grondrecht van kinderen om vanaf hun geboorte respectvol behandeld te worden. Het gaat om een benadering waarbij de basisbehoefte centraal staan en die ervoor zorgt dat hun groei en ontwikkeling optimaal bevorderd worden.

Er is dringende behoefte aan een doorgaande lijn van pedagogisch tactvol handelen van kinderopvang naar basisonderwijs en verder.

Lars is heel verdrietig en wil niet naar de kinderopvang.

De pedagogisch medewerkster, Nancy, neemt hem in haar armen en zegt: "Kom maar jongen, huil even uit. Ik zal je troosten." Na een tijdje vertelt Lars dat Nijntje dood lag in zijn hok.

Nancy: "Dan zou ik ook heel verdrietig zijn als mijn konijntje dood is. Waar is Nijntje nu?"

Lars: "In de grond, we hebben hem begraven."

Nancy: "Wil je er nog iets meer over vertellen?"

Lars schudt met betraande ogen 'neen'.

Nancy: "Wat zou je willen doen voor Nijntje: een tekening maken, iets bouwen voor hem, iets stempelen?"

Lars denkt na: "Ik wil wel iets knutselen."

Het is de kunst diezelfde pedagogische omgangsstijl door te trekken naar het (basis)onderwijs. De voorbeelden van Melanie en Maartje tonen aan hoe dat kan. Naarmate leerlingen ouder worden, krijgen ze te maken met steeds meer cognitieve eisen. Leraren in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs hebben of maken vaak minder tijd om in gesprek te gaan met leerlingen (zie voorbeeld van Ilse). Ze voelen veel druk vanuit het curriculum, de toetsen, de methodes enzovoort. Toch zou pedagogische tact hierdoor niet in het gedrang mogen komen: respectvolle interactie en aandacht voor wat er in een leerling omgaat zijn wezenlijk voor groei en ontwikkeling van iedere leerling.

'The curriculum is so much necessary material, but warmth is the vital element for the growing plant and for the soul of the child.'

(Carl Jung)

...WAT NOU "GEBREK AAN
PEDAGOGISCHE TACT"?? ...
ROBIN IS GEWOON 'N GETTERTJE
... MET SAMANTHA HEB IK
GEEN KLIK ... PIETERJAN Z'N BO-
VENKAMER ZIT AL JAREN OPSLOT
... EVA ZAL NOOIT WAT VAN WISKON-
DE SNAPPEN... EN FLORIS... NOUJA...

©Lore Pöten kunst

9 Hoe neem ik ouders mee om ook thuis pedagogisch tactvol te handelen?

Het is in het belang van iedere leerling dat hij pedagogische tact ervaart van alle volwassenen die in zijn opvoeding betrokken zijn. Als hij thuis en op school op een gelijkaardige manier benaderd wordt, dan versterkt dat het effect op hem. Ouders die thuis geen gesprek willen aangaan en weinig inbreng dulden van de kinderen, maar zelf bepalen hoe het eraan toe gaat, brengen hun kinderen in de war door deze twee verschillende aanpakken. Het is daarom goed om aan de hand van concrete voorbeelden / casussen met ouders in gesprek te gaan.

Organiseer bijvoorbeeld een ouderavond rond het thema 'Pedagogische tact'.

- Zet ouders en leraren in groepjes bij elkaar en laat ze samen over casussen praten rond vragen als: Wat zou jij doen in die situatie? Hoe zou jij reageren? Wat vind je lastig? Wat zou het met je doen? Waar komt dat vandaan? Enzovoort.
- Die reacties kunnen in een mindmap weergegeven worden.
- Daarna zou een deskundige wat kunnen vertellen over pedagogische tact: wat is het, wat is het belang ervan, wat vraagt het, welk effect heeft het?

- Na het verhaal zitten de leraren en de ouders weer samen in hun groepje en kijken op basis van het verhaal wat ze daarvan meenemen, welke vragen het oproept, wat eventueel aanvullend kan zijn in de mindmap, enzovoort. Daarna kunnen ze de nog resterende vragen aan de deskundige voorleggen.

Kijk voor meer praktische of inhoudelijke informatie op www.kpcgroep.nl/ pedagogischetact of scan de QR-code

Literatuur

Herpen, M. (2013). *Ik, de leraar*. Driebergen: NIVOZ.

Kieboom, T. (2007). *Hoogbegaafd. Als je kind (g)een einstein is*. Tiel, België: Lannoo.

Ros, A., Castelijns, J., Loon, A.M. van & Verbeeck, K. (2014). *Gemotiveerd leren en lesgeven. De kracht van intrinsieke motivatie*. Bussum: Coutinho.

Stevens, L. & Bors, G. (reds.) (2013). *Pedagogische tact. Op het goede moment het juiste doen, óók in de ogen van de leerling*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Verbeeck, K. (2014). De begeleider als ambassadeur van pedagogische tact. *Beter Begeleiden*, april, 22-24.

Verbeeck, K. & Boer, E.de (2013). Eén pedagogische lijn: Pedagogische tact is pedagogische kracht. *De Wereld van het Jonge Kind*, april, 18-21.

Verwijzingen

Over het onderwerp 'Pedagogische tact' is aanvullende informatie beschikbaar in de vorm van achtergronden, handreikingen, tips enzovoort.

Kijk voor meer praktische of inhoudelijke informatie op www.kpcgroep.nl/pedagogischetact of scan de QR-code

www.kpcgroep.nl/pedagogischetact